

УДК 323:342.41.001.73-477

Є.Р. БАБІЧЕВ

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА ЯК ОСНОВНИЙ ШЛЯХ ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ

Бабічев Євген Робертович – кандидат філософських наук, доцент кафедри ЮНЕСКО, філософії людського спілкування, філософії і історії України Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка

Визначено основні проблеми конституційної реформи в Україні, необхідності її продовження та поглиблення. Проаналізовано специфіку конституційної реформи. Розглянуто необхідність змін у Конституції України як найбільш гостру проблему сучасного українського суспільства та як головного інструмента політичної трансформації.

Ключові слова: конституція, політична реформа, політична трансформація, імперативний мандат.

Определены основные проблемы конституционной реформы в Украине, необходимости ее продолжения и углубления. Анализируется специфика конституционной реформы. Рассмотрена необходимость изменений в Конституции Украины как наиболее острой проблемы современного украинского общества и как главного инструмента политической трансформации.

Ключевые слова: конституция, политическая реформа, политическая трансформация, императивный мандат.

The paper focuses on the determining of main problems of Constitutional Re-form in Ukraine, on the necessity of its deepening and further developing Analyzed the specific features of Constitutional Reform. The necessity of changes in the Constitution is defined as the most urgent problem of contemporary Ukrainian society.

Key words: Constitution, political reform, political transformation, imperative mandate.

© Є.Р. Бабічев, 2012

Постановка проблеми. Необхідність аналізу проблем конституційної реформи детермінована кількома чинниками. По-перше, зміни в Конституції України мають довгостроковий, некон'юнктурний характер та посилюють правовий статус основних символів і інститутів вітчизняної державності: Президента, Верховної Ради, Кабінету Міністрів, органів місцевого самоврядування. По-друге, є необхідність підсумувати на загальнодержавному рівні досвід українського державотворення, і відокремити конструктивні пропозиції, які забезпечать розвиток вітчизняної державності. Саме в цьому полягає місія Конституційної Асамблеї, створеної Указом Президента В.Ф. Януковичем, яка вже функціонує на чолі з першим Президентом України Л.М. Кравчуком. По-третє, хід конституційної реформи вимагає постійного теоретичного аналізу в зв'язку з тим, що саме вона є одним із головних факторів, що забезпечують політичну трансформацію української державності. В аналізі вищезгаданих проблем полягає актуальність теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи спеціальну літературу з означеної проблематики за останній період, можна констатувати, що питання сутності і змісту конституційної реформи в Україні вивчається авторитетними дослідниками. Глибиною аналізу процесу конституційної реформи характеризуються праці таких дослідників, як К.Бабенко, Д.Видрін, А.Гальчинський, А.Крисян, Л.Наливайко, І.Поліщук, Ю.Рубан, М.Савчин, М.Сазонов, А.Селіванов, В.Скомороха, В.Тацій, М.Цвік, В.Шаповал та багатьох інших учених. Але швидкоплинність сучасного політичного процесу в Україні, пропозиції щодо по-

глиблення політичної реформи з боку Президента В.Ф. Януковича та інших вищих посадових осіб нашої держави диктують потребу звернути увагу на більш детальний аналіз напрямків її продовження.

Мета дослідження. Виділити коло чинників, які спонукають політиків і експертів розробляти основні положення подальших змін у текст Основного Закону з оглядом на динаміку сучасних політичних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще декілька років тому Україна була не зовсім готова до законодавчих ініціатив, що наближують її до Європи. Мала місце не дуже приваблива міжнародна репутація, про що зазначали І.Поліщук, О.Рафальський [1, с. 293]. В Україні панувала політична нестабільність, некоординованість дій різних гілок влади. Особливо болючого удару авторитету нашої держави завдала «холодна війна» що виникла в стосунках Президента В. Ющенка і Прем'єр-міністра Ю. Тимошенко. Взаємовідношення в громадянському суспільстві не в повному обсязі могли бути урегульовані в рамках чинного законодавства. Правове поле не відповідало вимогам сучасного політичного і економічного життя.

Одна з головних причин появи Конституційної Асамблеї на чолі з Л.М. Кравчуком є необхідність розширення рамок демократії у вітчизняному Основному Законі. Але не можна ототожнювати демократію з безвідповідальністю людини перед законом. У процесі реформування Основного Закону необхідно використовувати позитивний досвід світової юриспруденції, враховуючи національну специфіку. Майбутня конституція повинна служити взірцем високої політичної і правової культури для світової спільноти і українського народу багато де-

сятиліть.

Розглянемо деякі найбільш принципові, проблемні вузли нашої Конституції. Яскравим прикладом наявності проблем в Конституційному колі України є недостатня деталізація законів, які регламентують взаємовідносини між окремим депутатом та його фракцією, і перехід депутатів із однієї фракції до іншої. Відображенням цих юридичних проблем стала наявність проблем в історії вітчизняного парламентаризму. Так перехід депутатів з однієї фракції до іншої призвів у липні 2006 року до розвалу помаранчевої коаліції, до позачергових виборів у парламент в 2007 року, багатьом політичним кризам, що мали місце в 2008 та 2009 роках.

Ці події кликали занепокоєння багатьох депутатів і почались дискусії в середовищі політиків України про імперативний мандат. Під ним політична наука бачить «тип депутатського мандата – функції члена парламенту, що впливає з його обрання й наділення повноваженнями (правами та обов'язками) у сфері державного управління» [2, с. 229]. Імперативний мандат передбачає виконання наказів виборців. Існування імперативного мандата в правовій державі передбачає законодавче закріплення права відкликання депутата виборцями.

Правда, в редакції депутатів від БЮТ, закон про імперативний мандат набув неоднозначного характеру і, практично, підкоряв індивідуальну політичну волю окремого депутата не його зобов'язанням безпосередньо перед виборцями, а вимогам фракції і керівництва партії. Негативне ставлення до такого розуміння категорії «імперативний мандат» висловили експерти Ради Європи, низка вітчизняних політиків і вчених. Вони небезпідставно вбачають у такому тлумаченні Закону про імперативний мандат суттєве обмеження прав народного депутата.

І хоча в жовтні 2010 року країна повернулася до реалій Конституції від 28 червня 1996 року, проблема продовжує існувати. Депутат, будучи висунутим до парламенту чи представницького органу місцевого самоврядування, від конкретної політичної сили або за мажоритарним принципом вступає до певної фракції. Згодом може скластися ситуація, коли політичні інтереси цієї фракції входять у конфлікт з колективними інтересами виборців, які обрали депутата, і в інтересах цих виборців депутату необхідно мати право на вихід з фракції чи блоку. Усі ці проблеми повинні бути відображені в Конституції. Фахівці і політологи, що працюють у Конституційній Асамблеї, повинні розв'язати цю політичну і правову проблему.

Провідні експерти Є. Григоренко, А. Крисян, І.Поліщук, М. Сазонов, А. Селіванов, В. Шаповал, Ю. Шемученко та інші в своїх працях роблять висновок, що, незалежно від політичної ситуації в країні, необхідна висока персональна відповідальність народних обранців усіх рівнів за результати своєї діяльності перед виборцями. Це положення необхідно більш детально прописати в вітчизняному законодавстві.

Під час спроби переходу від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської фор-

ми правління, тобто в період з січня 2006 року по жовтень 2010 року, почали виникати непорозуміння між різними гілками влади (Президент, Верховна Рада, Уряд), тому що досі відсутній чіткий розподіл функцій та повноважень між Президентом та Верховною Радою України, між виконавчою та законодавчою владою, не вдосконалено процедуру ініціювання законодавчих ініціатив та загальнодержавних постанов і указів.

Усе це в сукупності призвело до політичної кризи протягом 2008-2009 років. Це могло привести до нових позачергових парламентських виборів. Тому автор роботи вважає, що при вдосконаленні законодавчої бази України і при внесенні змін до Конституції України необхідно більш чітко виписати межу влади і повноважень головних суб'єктів політики, Президента України та Парламенту. Необхідність цих змін у тексті Конституції України аргументовано доводять такі відомі вчені, як М.Цвік [3, с. 102-112], К.Бабенко [4, с. 280-319], Л.Наливайко та В.Беляєва [5, с. 96, 115,123,182].

Також треба чітко виписати повноваження виконавчої гілки. В Україні ці функції виконують Уряд та місцеві органи самоврядування. З січня 2005 року серед політиків і політологів точаться дискусії про необхідність надати більше повноважень місцевим органам влади і можливість обирати голів облдержадміністрацій і районних адміністрацій, а не призначати їх Указом Президента України. У цьому контексті необхідно реформувати і законодавство відносно виконавчої гілки влади. Таку точку зору аргументовано відстоюють у своїх роботах А. Крисян [6, с. 332-373], В.Тацій, Ю.Битяк, Ю. Баулін, О. Петришин та інші [7, с. 284-305].

Необхідно підкреслити таку важливу функцію місцевих органів самоврядування, як школа політичного виховання людей. Громадяни, які в ці органи обираються і наполегливо та свідомо працюють у лавах місцевих органів влади, на практиці опановують високу політичну культуру. Аналізуючи наукову літературу з цієї проблематики, можна констатувати, що формування демократичного типу політичної культури у більшості громадян сприяє створенню правової держави і громадянського суспільства. Тому, звичайно, що переглянути права та обов'язки органів місцевого самоврядування в ході конституційної реформи конче необхідно. На наш погляд, важливо надати їм можливість більш самостійно виробляти кадрову політику та її здійснювати. Дати більше простору для формування місцевих бюджетів і можливість ними користуватися. Можливо, як уже зазначалося вище, треба перейти до виборності голів та заступників обласних та районних держадміністрацій, а також розширити права виконавчих органів на місцях. Цю думку, як одне із основних завдань своєї внутрішньої політики, неодноразово виголошував Президент України В.Ф. Янукович.

Тому є певна необхідність напередодні нового етапу конституційної реформи подискутувати на предмет розширення прав регіонів. Наприклад, надання Харкову особливого статусу. Щодо шкідливого чи небезпечного для єдності України, якщо щось

подібне буде прийнято для Львова, Одеси, Донецька чи Дніпропетровська, якщо частка економічних прав та обов'язків буде перекладена на місцеві органи влади? Впевнений, навпаки, з'являться кошти для реконструкції міст, розвитку соціальної сфери, об'єктів історичної та культурної спадщини. І ці аргументи є вагомим стимулом для продовження та поглиблення конституційної реформи.

Одним із головних досягнень вітчизняних політиків за час незалежності України є збереження на її території миру та спокою, відсутність гострих конфліктів, у першу чергу на міжнародній основі. Важливою запорукою цього є баланс у вітчизняному законодавстві між державними обов'язками окремого громадянина та його правами, без збитку для збереження територіальної цілісності держави. І наша держава по праву пишається, що на її території проживають представники близько 150 націй та народностей, Україна ніколи не мала загрози різкого погіршення міжнародних відносин між представниками різних національностей. У нашій державі люди розмовляють і спілкуються багатьма мовами, існує можливість збереження та розвитку національних традицій та звичаїв, якщо вони не суперечать державному законодавству. Територіальна цілісність нашої держави та державна мова захищаються Конституцією України. За Основним Законом, «Україна є унітарною державою» [8, с. 5]. Правова цінність цієї статті не підлягає сумніву.

Сучасна політична наука під категорією унітарної держави бачить таку державу, «територія якої складається з адміністративних одиниць, які не мають статусу державного утворення, верховна влада цілком зосереджена в центрі, регіональні державні органи наділяються обмеженими повноваженнями» [9, с. 74].

Загальновідомо, що між різними регіонами України присутні досить суттєві розбіжності в рівні економічного розвитку, в структурі економіки і народного господарства. У них складається різна ситуація в соціальній та економічній сфері. Так, специфіка природних ресурсів Західного регіону передбачає розвиток дрібних підприємств, туризму та оздоровчих закладів. На Заході нашої країни мало потужних підприємств машинобудування важкої промисловості і енергетики, немає в такому обсязі, як в Донбасі, вугільних шахт та підприємств по добуванню і переробці інших корисних копалин. В той час, як саме ці галузі, яких у силу природних факторів немає на Заході, є основою економіки на Сході України. Київ є центром банківсько-фінансової діяльності. На Півдні теж є свої особливості.

Дуже важливі є проблеми і в сфері релігії. В Україні, як і в більшості держав, церква відокремлена від держави. Але релігійна ідеологія та світогляд досить суттєво впливає на умови та настрої значної частини народу. У нашій країні вже довгі роки існує різнобарв'я християнських конфесій. Так, діють і впливають на людей Українська Православна церква Московського патріархату, Українська Православна церква Київського патріархату, Українська Автокефальна церква та Українська

Греко-католицька церква. Різні релігійні напрямки мають вплив не тільки на окрему людину, але і детермінують корекцію соціального життя компактно проживаючих мирян.

У різних частинах України є великі відмінності в джерелах доходів та витрат, у рівні та причинах безробіття. В Україні є досить значущі відмінності не тільки в соціально-економічній сфері, культурі, релігії, традиціях, але і в баченні та оцінці нашого минулого і навіть перспектив майбутнього. За цих умов, головним об'єднуючим фактором майже для всіх політиків та політичних сил, крім хіба що маргінальних, є повага до ст. 2 Конституції.

Автор вважає, що в плюралізмі думок та різноманітності підходів для розв'язання суперечностей та проблем запрограмоване велике майбутнє нашої країни. Тому при проведенні конституційної реформи необхідно зберегти непорушність державного статуту української мови, не обмежуючи базових правових норм національних меншин, що проживають в Україні.

Сучасна політична та гуманітарна еліта України, все більше питома вага громадськості усвідомлюють роль мови як значного чинника в довгостроковому процесі формування політичної нації, державності, національної культури, менталітету тощо. Мова виконує роль культурної та гуманітарної основи державності. З 1991 р. почався сучасний етап розбудови української державності, і в історичній долі української мови почався якісно новий етап, вона набула статусу державної.

Процес українізації поширюється та поглиблюється. Користування державною мовою є одним із вагомих аргументів для працевлаштування та службового зростання не тільки в державних установах, але й в приватних закладах. Кордони вжитку української мови розширюється і починають охоплювати сфери розваг, реклами і побуту, не тільки в традиційно україномовних Західних областях, але й у Східних і Південних регіонах. В той же час є верстви населення та громадян, які бажать навчати своїх дітей не тільки державної, а й інших мов. Низка європейських хартій і міжнародних угод прямо зобов'язує Україну здійснювати допомогу національним меншинам у збереженні їхніх мов. Також важливе і те, що на практиці допомогою іншим народам у збереженні їх мов та традицій тільки підвищать авторитет Української держави, продемонструють її демократичність, політкоректність, повагу до своїх найближчих країн-сусідів.

У деяких політичних сил, які відбивають інтереси неукраїномовної частини наших громадян, є досить конструктивні пропозиції щодо збереження статусу української мови і забезпечення прав національних меншин, що живуть компактно. Таким мовам можна було б, при наявності бажання, надати статус регіональної чи другої державної. Дискусії з цього питання досі тривають.

Висновок. Підсумовуючи, можна повністю погодитись з такими вченими, як Ф. Кирилук, М. Обушний та М. Хилько, які стверджують, що «Україна за роки свого існування довела, що вона, попри всі труднощі, має майбутнє» [10, с. 691].

Конституційна реформа є складовою частиною політичної і призначена відрегулювати оптимальний варіант взаємодії і взаємозв'язку всіх гілок влади країни, сприяти зміцненню територіальної цілісності держави на засадах найвищих правових норм, здійснювати допомогу національним меншинам у збереженні і розвитку їх національної самобутності. У подальшому поглибленні реформи є величезна потреба, і вона детермінована вищими суспільно-політичними і громадськими інтересами Української держави. Продовження та поглиблення Конституційної реформи буде свідчити про про-

довження та поглиблення процесу переходу України до кола правових держав з реально існуючим і дійовим громадянським суспільством, і про значний успіх трансформаційних процесів.

Здійснення Конституційної реформи демонструє, що Україна за останні роки суттєво наблизилась до демократичних держав, де є верховенство Закону, який захищає та забезпечує права суспільства взагалі та кожної людини окремо. У цілому, після впровадження змін до Конституції України, життя її громадян суттєво наблизиться до найвищих світових стандартів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чигрін В.І., Поліщук І.О. Державотворча традиція України: Політико-культурний вимір. - Харків.: ХІБМ, 2006. - 379 с.
2. Політологічний енциклопедичний словник за ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка Вид.2.- Киев; Генеза, 2004 -735 с.
3. Проблеми теорії права і конституціоналізму в працях М.В. Цвіка. Упорядн. О.В. Петришин, С.В. Шевчук, О.Р. Дашковська та інші. Харків – Право. 2010 – 271с.
4. Бабенко К.А. Конституційні засади розвитку і регулювання політико-правових відносин в Україні. Монографія Київ ІН-Юре 2008 р. 480 с.
5. Наливайко Л.Р., Беляєва М.В. Тлумачний термінологічний словник з Конституційного права. Запоріжжя. - Дніпровський металург, 2008 р – 256 с.
6. Крисян А.Р. Сучасний український конституціоналізм. Монографія Київ – Юрінком Інтер 2010р. -558 с.
7. Правова система України. Історія, стан та перспективи у п'яти томах. 2 том. Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення. За загальною редакцією академіка Ю.П. Битяка, Харків – Право 2008 – 574 с.
8. Конституція України: Конституція Автономної Республіки Крим. Київ – Юрінком Інтер 2007р. -95 с.
9. Москальов Б.Г., Москальова Н.П. Політична наука. - Х.: Парус, * 2007. - 239 с.
10. Політологія за редакцією проф. Ф.М. Кирилюка. Друге видання перероблене і доповнене. Київ.: Здоров'я, 2004. - 775с.